

The Divergence of the Nature of Drug Crimes in the Criminal Law System of Iran And a Comparative Study of Afghan Law

Hasan Ebrahimi¹ Rajabali Goldoust Jooybari^{*2}

1. PhD Student in Criminal Law and Criminology; Faculty of Law and Political Science; Islamic Azad University; South Tehran Branch ;Thran, Iran.

Email: he.ebrahimi.gh1366@gmail.com

2. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology; Faculty of Law; Shahid Beheshti University; Thran; Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: r-goldoust@sbu.ac.ir

S.D.I.L.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.22034/JCLC.2021.298663.1541

Received:

7 September 2021

Accepted:

8 December 2021

Published:

19 February 2022

ABSTRACT

Determining the nature of crimes in substantive law will always be a criterion for how to apply formal regulations to certain crimes and by determining the nature of the crimes, the legal prohibitions on the application of compassionate institutions to the perpetrators are correctly identified and the dispersal of votes in the judiciary regarding some criminals is prevented in this regard, drug crimes are a clear example of crimes due to the unclear nature of them how to apply formal regulations and sometimes the application of benevolent institutions to them is problematic and changing the nature of these crimes in the legislative process before and after the revolution and especially the reformed laws after the revolution doubled this problem. Changing the nature of drug crimes from

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

deterrent to ta'zir and the imposition of a limited punishment on some of these crimes that this crime took on a multiple nature and according to the research conducted in the laws of Iran and Afghanistan was determined this crime has followed a single path in Afghan law and by knowing it as ta'zir, it has eliminated such problems whereas in Iranian law, the mentioned offense has both the nature of an unspecified religious ta'zir and a limit.

Keywords: Tta'zir, Hadd, Mansoos Shari, drug, Afghanistan Criminal Law.

Excerpted from the dissertation entitled "Review of criminal time in drug crimes in criminal law of Iran and Afghanistan" Islamic Azad University, South Tehran Branch, Faculty of Law and Political Science.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author Contributions:

Rajab Goldoust Jouybari: Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration

Hasan Ebrahimi: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Visualization, Investigation, Writing - Original Draft, Formal analysis.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Ebrahimi, Hasan & Rajabali Goldoust Jooybari "The Divergence of the Nature of Drug Crimes in the Criminal Law System of Iran And a Comparative Study of Afghan Law" *Journal of Criminal Law and Criminology* 9, no. 18 (February 19, 2022): 355-384.

E x t e n d e d A b s t r a c t

Determining the nature of crimes in substantive laws; also it can be a good criterion for how formal rules are applied to some crimes. Determining the nature of the crimes, legal prohibitions on the exercise of certain benevolent institutions regarding criminals in terms of how and to what extent, is specified correctly. The most important effect of this issue is prevention from the divergence of opinions in the judiciary, the strength of opinions and the absence of human rights objections to how to deal with the charges of the accused. Drug-related crimes, there are clear examples of crimes that due to their unclear nature, how to apply formal regulations and application of some alliance institutions in the Islamic Penal Code including the passage of criminal time, there is a problem with them.

The nature of this crime, in the course of legislation before and after the revolution and especially the laws amended after the revolution, has undergone extensive changes in a way, this crime had a single nature in the laws before the revolution, like other crimes and with the realization of the Islamic Revolution and the change of the principles of legislation and the entry of jurisprudential principles into the field of legal writing and the numerous and conflicting opinions of the jurists about this crime caused the problem to be doubled. Because in jurisprudential principles, the principle has been on the solut and As long as there is no reason to sanctify an issue this principle is valid, of course, this can be the reason knew the many benefits and properties of drugs in medicine.

But given that the departure from moderation in the consumption of these addictive substances or frequent use of this substance in non-medical matters causes the destruction of the consumer and on the other hand, the effects of consuming these substances on the mind and soul of the consumer like intoxicants, this is what caused it some jurists by comparing the effects of this substance and intoxicants, Define it as intoxicants and while forbidding it have an opinion on announcing the intoxicating limit on it among the jurists who believe in this view they are Shiite jurists but he believes in some jurists, including Hanafi that given that the holy legislator regarding the drinking limit of Khmer, he has only mentioned the word Khamr therefore, importing other intoxicants, including the drug is not accepted under Khamr and has stated that consumption of other intoxicants does not cause drinking alcohol and only if the hadd limit is met the consumption of other intoxicants causes the person to

leave Be normal therefore, other intoxicants are not absolutely forbidden and does not cause the hadd to be imposed these differences are caused by the jurisprudential principles.

These differences are caused by the jurisprudential principles there were conflicts in the laws after the revolution therefore, after the Islamic Revolution of Iran, the Anti-Narcotics Law was approved by the Expediency Council and this assembly in order to protect the interests of the Islamic Republic of Iran adopted regulations therefore this offense was defined as an offense with a deterrent nature and the ruling on the amount of punishment was left to the ruling opinion and given the fact that deterrent punishments they are defined in terms of maintaining the interests and order of society therefore, had and ta'zir punishments were imposed for this crime which was contrary to the general principles of explanation of punishment.

Given that this issue would cause conflicts in the application of other laws and regulations and deterrent punishments were removed from the division of crimes therefore, this law was slightly amended and the crimes became had and ta'zir in nature and because there was no punishment for such ta'zir in the Holy Shari'a therefore, he was involved in non-prescribed religious crimes and in terms of limitation, it was defined as a crime of corruption on earth.

This issue to some extent solved the problems in Iranian law but because this crime in the eastern neighborhood of Iran was severely occurring and citizens of Iran and Afghanistan internationally they were working in this field therefore, conflicts arose between the laws of these two countries.

Given the fact that the jurisprudential principles of Afghanistan are based on Hanafi jurisprudence and the opinion of this jurist was expressed regarding drugs therefore, the Afghan legislator announced in his constitution to solve this problem which criminalizes the explanation of ta'zir crimes and in their penal code; He defined and criminalized this crime in the form of ta'zir crimes and this caused the ambiguities of Iranian law regarding the nature of drug crimes not to be raised. According to the research conducted in the laws of Iran and Afghanistan, it was determined that this conflict between the laws of Iran and Afghanistan regarding the extradition of criminals is very clear and effective, and for this reason, research has been written in this regard.

تشتت ماهیت جرایم مواد مخدر در نظام حقوق کیفری ایران و مطالعه تطبیقی با حقوق افغانستان

حسن ابراهیمی^۱ رجبعلی گلدوست جویباری^{۲*}

۱. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب، تهران، ایران.

Email: he.ebrahimi.gh1366@gmail.com

۲. دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Email: r-goldoust@sbu.ac.ir: *نویسنده مسؤول:

چکیده:

تعیین ماهیت جرایم در قوانین ماهوی، همواره معیار و ملاکی مناسب برای نحوه اعمال مقررات شکلی در خصوص بعضی از جرایم می‌تواند باشد. با تعیین ماهیت جرایم، ممنوعیت‌های قانونی در باب اعمال نهادهای ارفاقی در خصوص مجرمین، به درستی مشخص می‌شود. این موضوع از تشتت آرا در مراجع جلوگیری می‌نماید. جرایم مرتبط با مواد مخدر، مصداق بارزی از جرایمی هستند که به علت مشخص نبودن ماهیت آنها، نحوه اعمال مقررات شکلی و اعمال برخی از نهادهای ارفاقی در قانون مجازات اسلامی، در خصوص آنها با مشکل روبرو است.

از سوی دیگر، تغییر ماهیت این جرایم در سیر قانونگذاری قبل و بعد از انقلاب و خاصه قوانین اصلاح شده بعد از انقلاب، این مشکل را دوچندان نموده است. تغییر ماهیت جرایم مواد مخدر از بازدارنده به

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.22034/JLC.2021.298663.1541

تاریخ دریافت:

۱۶ شهریور ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۱۷ آذر ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۳۰ بهمن ۱۴۰۰

تعزیری و اعمال مجازات حدی اعدام، در خصوص برخی از مصادیق این گروه از جرایم، سبب شده که این جرم، ماهیت واحدی نداشته باشد. باتوجه به پژوهش صورت گرفته در قوانین ایران و افغانستان، مشخص گردید که این بزه در حقوق کیفری افغانستان، دارای ماهیت ثابت و واحد است. در حقوق افغانستان با تعزیری دانستن کلیه انواع جرایم مرتبط با مواد مخدر، مشکلات حقوق کیفری ایران وجود ندارد. این در حالی است که در حقوق کیفری ایران، بزه مذکور، ماهیت تعزیری غیرمنصوص شرعی و حدی را دارا می باشد.

کلیدواژه‌ها:

تعزیر، حد، منصوص شرعی، مواد مخدر، حقوق کیفری افغانستان.

بر گرفته از پایان نامه با عنوان «مرور زمان کیفری در جرایم مواد مخدر در حقوق جزای ایران و افغانستان» دانشگاه آزاد

اسلامی واحد تهران جنوب، دانشکده حقوق و علوم سیاسی

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

رجب گلدوست جویباری: منابع، نظارت بر داده‌ها، جذب بودجه، نظارت، مدیریت پروژه، نوشتن - بررسی و ویرایش حسن ابراهیمی: تصویرسازی، نوشتن - پیش نویس اصلی، مفهوم سازی، روش شناسی، استفاده از نرم افزار، اعتبار سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

ابراهیمی، حسن و رجبلی گلدوست جویباری «تشتت ماهیت جرایم مواد مخدر در نظام حقوق کیفری ایران و مطالعه تطبیقی با حقوق افغانستان». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۹، ش. ۱۸ (۳۰ بهمن، ۱۴۰۰): ۳۵۵-۳۸۴

مقدمه

تغییر مقررات قانونی از زمان ایجاد مرجع قانونگذاری و آغاز کار قانون‌نویسی همواره با چالش‌ها و دیدگاه‌های عمده‌ای روبرو بوده است؛ به‌گونه‌ای که با تغییر مبنای قانون‌نویسی، مقررات جدیدالتصویب به شکل کاملاً متفاوت با مقررات سابق تغییر یافتند. این امر سبب گردیده که ماهیت تعدادی از جرایم به درستی قابل تشخیص نباشد و مانع اعمال بعضی از مقررات نسبت به آن جرایم شود؛ که از جمله آن جرایم، بزه مواد مخدر است که از ابتدای جرم‌انگاری، ماهیت این فعل در نظام حقوقی ایران با تغییر مبنای قانون‌نویسی تغییر یافته است. با تغییر مبنای قانون‌نویسی بعد از انقلاب اسلامی ایران و تعیین دسته‌بندی پنج‌گانه برای این جرایم، ماهیت این بزه بین تعزیرات و بازدارنده در حال دوران بود و با اصلاح مقررات قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۹۲، ماهیت این بزه بین حدود و تعزیرات و به صورت خاصه تعزیرات منصوص شرعی و غیرمنصوص شرعی مورد تردید واقع شد. این در حالی است که مبحث مواد مخدر در قانون کشور افغانستانی که از لحاظ مبتنی بودن بر مقررات شرعی به جهاتی نزدیک به حقوق ایران است، به‌گونه‌ای کاملاً متفاوت مطرح شده است و از این حیث تطبیق مقررات این دو کشور در این باب قابل نقد و بررسی است.

۱- مواد مخدر در حقوق ایران

۱-۱- از ابتدا تا قبل از انقلاب اسلامی ایران

اسناد موجود در دوره سلاطین مغول نشان می‌دهد که استعمال تریاک در این دوران وجود داشته است. با ورود تریاک به ایران در دوره صفویه مصرف آن به صورت حاد و جدی‌تر گسترش یافت، با این اوصاف به طور دقیق روشن نیست که از چه زمانی و به دست چه کسی، مصرف تریاک با افور و چراغ و نگاری و امثال آن به ایران آمد. هر چه هست، این نوع مصرف، سوغات چین است.^۱ عده‌ای بیان می‌دارند که تریاک سوغات حمله چنگیز است و عده‌ای هم بیان می‌دارند که سوغات سربازان نادری از هندوستان و عده دیگر نتیجه استیلای اعراب بر ایران می‌دانند. احتمالاً تریاک باید توسط یکی از این اقوام به ایرانیان شناسانده شده باشد.^۲

باتوجه به اثرات سوء تریاک بر مردمان آن روزگار، در قرن یازدهم هجری، حاکم وقت، زمان شاه عباس کبیر، در سال‌های اول پادشاهی خود با تریاک با دشمنی برخاست و برای مصرف آن مجازاتی تعیین نمود.^۳

با ورود به دوران مشروطه، نخستین قانون جزایی ایران به تصویب رسید و با تصویب قانون

۱. عبدالحسین نوایی، «ماجرای منع تریاک»، گنجینه اسناد (۱۳۷۰)، ۲۵.

۲. منصور رحم دل، حقوق کیفری مواد مخدر (تهران: انتشارات سها دانش، ۱۳۸۳)، ۲۰۵.

۳. شعله صالحی، «تاریخچه مصرف تریاک در ایران»، فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد ۳ (۱۳۹۳)، ۵۵.

مجازات عمومی در سال ۱۳۰۴، در ماده ۲۷۵ آن قانون^۴ در خصوص بزه استعمال مواد مخدر، جرم‌انگاری صورت گرفت و این اولین بار بود که برای بزه استعمال مواد مخدر مجازات تعیین گردید. بعد از جرم‌انگاری استعمال متجاهرانه تریاک در بازه ده ساله قانون‌نویسی، قدم بعدی در قانونگذاری، تصویب «قانون مجازات مرتکبین قاچاق تریاک» در ۱۶ مرداد ۱۳۰۷ بود که با هدف مبارزه با صادرات و واردات تریاک بدون اذن دولت، به تصویب کمیسیون عدلیه مجلس شورا رسید و به علت تمایل بیشتر دولت به تجارت سوخته تریاک به‌عنوان یک ماده فرآوری شده سبب شد که مصرف تریاک که اقدامی جهت فرآوری تریاک و تولید سوخته تریاک است، توسط معتادان افزایش یابد و تنها کسانی که بدون اذن دولت سوخته تریاک حمل می‌کردند، مجازات می‌شدند.^۵

پس از آن قانون اصلاح قانون انحصار دولتی تریاک در سال ۱۳۱۱ به تصویب رسید؛ که به موجب این قانون، کشت تریاک فقط با نظارت دولت ممکن بود، لذا از این طریق، از پخش تریاک در سطح جامعه توسط زارعین جلوگیری شد. از طرفی برای دایر کردن شیره‌کش‌خانه و فراهم کردن مکان استعمال شیره، مجازات جزایی نقدی و حبس تعیین شد.

با تحولات صورت‌گرفته در حوزه جرایم مواد مخدر، دولت وقت با تصویب نظام‌نامه هیأت وزیران مبنی بر تجدید ساخت و توزیع ادویه مخدر (مصوب ۱۳۱۳/۴/۲۵)، در خصوص وارد و خارج کردن، خرید و فروش، توزیع و ساخت مواد مخدر مبادرت به جرم‌انگاری و تعیین مجازات جزای نقدی و حبس نمود.

باتوجه به تحولات صورت‌گرفته و ورود دولت به امر مبارزه با تریاک و امور مرتبط با آن، لذا در تصویب‌نامه‌های هیأت وزیران (مصوب ۱۳۲۵/۶/۱۸ و ۱۳۲۶/۹/۲) افتتاح کلیه شیره‌کش‌خانه‌هایی که محلی برای مخل نظم عمومی بود، ممنوع گردید.^۶

در سال ۱۳۳۸ قانون مربوط به منع کشت خشخاش و استعمال مواد افیونی مورد تصویب قرار گرفت و فهرست مواد مخدر صنعتی را که در فهرست ادویه مخدره سازمان ملل متحد قرار گرفته بود، در این قانون وارد گردید. در این قانون برای سازنده یا وارد کننده مواد مخدر حبس موقت و جریمه نقدی تعیین شد. همچنین برای تکرار عمل مجرمانه، مجازات اعدام را مقرر نموده بودند که به موجب این قانون اولین بار مجازات اعدام برای بزه مواد مخدر در سیستم قانونگذاری ایران تعیین

۴. ماده ۲۷۵ قانون مجازات عمومی سال ۱۳۰۴: هر کس متجاهراً استعمال مسکرات یا افیون یا شیره تریاک یا مرفین یا بنگ یا چرس نماید به حبس تأدیبی از هشت روز تا سه ماه یا به تأدیه غرامت از ده تومان الی پنجاه تومان محکوم خواهد شد.

۵. مواد ۲ و ۶ قانون مجازات مرتکبین قاچاق تریاک» در ۱۶ مرداد ۱۳۰۷.

ماده ۲: هر قسم تریاک تباری شده نزد کسی کشف شود علاوه بر ضبط تریاک دارنده آن نیز محکوم به تأدیه مثقالی دو قران و پانصد دینار جزای نقدی خواهد شد.

ماده ۶: هر گاه نزد کسی بیش از شانزده مثقال سوخته تریاک کشف شود علاوه بر ضبط برای هر مثقال سوخته محکوم به تأدیه یک قران جزای نقدی خواهد شد.

۶. اسماعیل آقابابایی، «دیدگاه شرع و قانون در برخورد با جرایم مرتبط با مواد مخدر»، *رواق اندیشه* ۴۳(۱۳۸۴): ۳۷-۳۸.

شد. به موجب قانون مذکور، امور تهیه، فروش و خرید و ... مواد مخدر، موجب حبس موقت و جریمه نقدی و در صورت تکرار موجب استحقاق بزهکار به حبس ابد می‌شود و طی یک اقدام نوین در تبصره همین ماده، با قلمداد نمودن فرد معتاد به‌عنوان بیمار، سعی در درمان و اصلاح وی نموده است؛ از این‌رو دوره‌های درمانی، در این قانون تبیین شده است. پس از این قانون در جلسه مورخ ۴۲/۹/۶ مجلس سنا لایحه اصلاحیه قانون منع کشت خشخاش از طرف دولت تقدیم گردید و بر اساس این لایحه مجازات سازنده و واردکننده هروئین و مرفین اعدام تعیین شد.^۷

در تاریخ ۱۳۵۴/۰۲/۰۸ قانون مربوط به مواد روان‌گردان (پسیکوتروپ)^۸ گام جدیدی در باب مبارزه با مواد مخدر صنعتی برداشت و این قانون معیار و ملاک مجازات و جرم‌انگاری مواد روان‌گردان قرار گرفت. همان‌طور که در سیر تصویب این قوانین مشاهده شد، تمامی این قوانین از تقسیم‌بندی سه‌گانه جرایم که در قانون مجازات عمومی تعریف شده است، بهره‌جسته و جرایم مواد مخدر باتوجه‌به میزان مجازات به جنایت و جنحه و خلاف تقسیم‌بندی شده‌اند.

۲-۱- بعد از انقلاب اسلامی ایران تاکنون

۱-۲-۱- قوانین قبل از سال ۱۳۹۲

با تحقق انقلاب اسلامی و روشن شدن جایگاه فقه و مبانی فقهی در سیستم قانونگذاری، خیل عظیمی از قوانین توسط انقلابیون مورد ایراد قرار گرفت و از این‌جا با سرعت، تمامی قوانین مورد بازنگری قرار گرفت و بر اساس اصول و مبانی فقهی بازنویسی شد و از این‌رو، عناوین مجرمانه و در مواردی ماهیت آنها دچار تغییرات عمده گردید. با ایجاد شورای انقلاب، شورای مذکور تصمیم گرفت تا روند قانونی مقابله با خرید و فروش مواد مخدر را به سمت سیاست‌هایی جدی‌تر پیش ببرد. شورای مذکور زندان‌ها را مکلف به پذیرش متهمان مواد مخدر نمود. بر همین اساس لایحه قانونی تشدید مجازات مرتکبین جرایم مواد مخدر و اقدامات تأمینی و درمانی به‌منظور مداوا و اشتغال به کار معتادین در تاریخ ۵۹/۳/۱۹ به تصویب رساند. این قانون ضمن اصلاح قوانین مصوب سال ۱۳۳۸، در خصوص سایر مصادیق مغفول مانده؛ جرم‌انگاری کرد و برای آن رفتارهای مجرمانه، مجازاتی همچون اعدام و حبس‌های طویل‌المدت در نظر گرفت؛ که تا پیش‌ازین، وضع چنین قوانینی کم‌سابقه بود. باتوجه‌به اینکه مبانی جرم‌انگاری در این قانون، قوانین مصوب قبل از انقلاب بوده؛ از این‌رو تقسیم‌بندی انواع جرایم مواد مخدر برحسب جنایت، جنحه و خلاف صورت گرفت؛ لذا تقسیم‌بندی فقهی جرایم در قوانین اصلاح شده مشاهده

۷. «تارنمای موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران»، <http://www.iichs.ir/s/8370,1398/09/07>

8. psychotropic

نمی‌شود.

در نهایت در سوم آبان سال ۱۳۶۷ «قانون مبارزه با مواد مخدر» پس از سال‌ها بحث و بررسی توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام به تصویب رسید تا تبدیل به قانون جامعی برای مبارزه با مواد مخدر در کشور شود.

باتوجه به اینکه قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ با تصویب قانون راجع به مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱ نسخ گردید و قانون اخیرالذکر معیار و ملاک جرم‌انگاری در سیستم قانونگذاری شد؛ لذا ماهیت جرایم مواد مخدر به موجب قانون مجازات جدید از تقسیم‌بندی سه گانه جنایت، جنحه و خلاف به تقسیم‌بندی تعزیری و بازدارنده تبدیل گشت که باتوجه به اینکه این مبنا پایه جرایم مواد مخدر شد لذا قانونگذار بعد از تصویب این قانون و اصلاحات بعدی که در قانون مجازات اسلامی صورت داد، از باب تعیین ماهیت این جرایم به صورت صریح خودداری نمود فلذا قانون مذکور از این جهت با یک خلأ قانونی مواجهه گشت و سبب ایجاد تفاسیر متعددی برای تبیین ماهیت این جرایم شد.

قانون مذکور بر اساس مبانی تعیین شده در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ اصلاح گردید؛ و آن مبانی در واقع تعیین‌کننده ماهیت جرایم مندرج در این قانون بودند که عناوین و مجازات آنها تغییر نیافته بود. از این رو با تفاسیر صورت گرفته از مواد ۱۷۳ و ۱۷۴ قانون آیین دادرسی کیفری و مواد ۱۶ و ۱۷ قانون مجازات اسلامی و نظریه مشورتی ۱۱۷۱/۷ مورخ ۱۳۷۵/۳/۲ و تعریفی که از مجازات بازدارنده در رویه قضایی وجود داشت این گونه مقرر شد که مجازات مندرج در قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب مجمع و اصلاحات بعدی آن در قالب مجازات بازدارنده قرار گرفت. این استدلال باتوجه به اینکه در زمان تعیین مجازات جرایم مواد مخدر از قاعده فقهی «التعزیر به ما دون الحد» تعرض نموده و برای جرایم مواد مخدر علاوه بر حبس‌های ابد که یک نوع مجازات حدی است، از مجازات اعدام هم بهره‌مند گشته؛ از این رو در عمل از حداکثر مجازات تعزیری هم فراتر رفته است؛ اما باتوجه به اینکه مجازات بازدارنده در کنار سایر تقسیم‌بندی‌های جرایم قرار داشت که به گونه‌ای اخف از تعزیرات می‌باشد و باتوجه به مجازات تعریف شده توسط قانونگذار در این قانون، لذا این امر استنباط می‌گردد که مجازات تعیین شده برای جرایم مواد مخدر، بیشتر ماهیت حدی دارد و نه بازدارنده. برخی از حقوق‌دانان باتوجه به مبانی فقهی و نظر عده‌ای از فقها، این نوع از جرایم را در ردیف حد شرب خمر قرار دادند و مجازات حد شرب خمر را برای آن تعریف نمودند.^۹ این برداشت سبب می‌شد در تصویب این قانون توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام، تعارضاتی مشاهده و مشکلات عدیده‌ای در تفسیر قانون ایجاد نماید. در نهایت باتوجه به استدلال صورت گرفته از سوی اداره حقوقی قوه قضاییه با این

۹. نظریه ۷/۱۱۷۱ مورخ ۱۳۷۵/۳/۲: مجازات مذکور در قانون مجازات مواد مخدر مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام و جزای نقدی مجازات بازدارنده است لذا اعمال ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی در مورد جرایم مواد مخدر بلاشکال است و قاضی دادگاه می‌تواند متهم را به کمتر از حداقل مقرر در قانون محکوم نماید مگر اینکه صراحتاً منع شده باشد.
۱۰. اسدالله لطفی، مبانی شرح المعه (الروضه البهیه فی شرح اللعنه الدمشقیه شهید ثانی) تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۸۷ (۱)، ۵۰۵.

توجیه که فلسفه وضع مجازات بازدارنده عدول از مبانی فقهی و قانونی و توجه به مصلحت‌اندیشی در امور کشور از طریق وضع جرایم است و در نظر گرفتن مبانی قانون‌نویسی توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام که بر اساس مصلحت‌اندیشی قوانینی را تصویب می‌نمایند - که در هر لحظه و هر مکان بتوان بر اساس آن امری را جرم‌انگاری و مجازاتی بر آن بار نمود - صرف‌نظر از اینکه قواعد فقهی در آن رعایت گردد یا خیر، مجازات مربوط به جرایم مواد مخدر داخل در تقسیم‌بندی جرایم بازدارنده قرار گرفت؛ که این نظریه در باب رفع ابهامات ماهیت این بزه کارگشا بود ولی در باب اجرای سایر مقررات شکلی از جمله مرور زمان مباحثی مطرح گردید که از موضوع این مرقومه خارج است.

۱-۲-۲- قوانین بعد از سال ۱۳۹۲

تفکر مبنی‌بر بازدارنده بودن جرایم مواد مخدر تا زمان تصویب قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، پابرجا و معیار و ملاک محاکم در باب اتخاذ تصمیم و اعمال سایر مقررات در خصوص این جرایم بود. با تصویب قوانین اخیرالذکر و تغییر مبانی تقسیم‌بندی جرایم و حذف جرایم بازدارنده از زمره انواع جرایم و اکتفا نمودن به چهار تقسیم‌بندی حدود، قصاص، دیات و تعزیرات و تقسیم شدن تعزیرات به تعزیرات منصوص شرعی و غیرمنصوص شرعی، ماهیت جرایم مواد مخدر نیز دچار تحول گردید و تغییرات با تصویب ماده ۴۵ الحاقی به قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶/۷/۲۶، به صورت گسترده نمود پیدا کرد.

علی‌رغم آنکه عده‌ای از فقها، جرایم مواد مخدر را در قالب تعزیر و عده‌ای آن را در قالب حدود تعریف می‌کردند ولی این تفاسیر فقهی، در تبیین جرایم مواد مخدر مورد توجه قرار نگرفت و همان‌طور که قبلاً بیان شد، به جهت اینکه این جرایم در باب حفظ مصالح نظام تصویب گردیده نه برمبنای مبانی فقهی و قانونی، از این جهت تبیین مجازات اعدام در قانون جرایم مواد مخدر برای این جرایم قابل توجیه نبود.

از این رو قانونگذار در ماده ۴۵ الحاقی به قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر در تاریخ ۱۳۹۶/۷/۲۶ برای منطبق نمودن مجازات اعدام با مبانی فقهی، با الحاق این مطلب که در صورت وجود یکی از شرایط چهارگانه مندرج در این ماده، بزه مواد مخدر در حکم بزه افساد فی‌الارض می‌باشد و مجازات اعدام برای این جرایم اعمال می‌گردد؛ اقدام به اصلاح جزئی این قانون نمود. این موضوع نه تنها در تبیین ماهیت جرایم مواد مخدر کمک مؤثری ننمود بلکه باعث شد که در خصوص این جرایم ماهیت چندگانه‌ای تعریف شود. این جرایم در صورتی که در حکم بزه افساد فی‌الارض قرار گیرند^{۱۱}، دارای ماهیت حدی می‌شود و چون بزه افساد فی‌الارض فاقد مجازات حبس ابد بود لذا حبس

۱۱. ماده ۴۵- مرتکبان جرائمی که در این قانون دارای مجازات اعدام یا حبس ابد هستند در صورت احراز یکی از شرایط ذیل در حکم مفسد فی‌الارض می‌باشند و به مجازات اعدام و ضبط اموال ناشی از مواد مخدر یا روان‌گردان محکوم و در غیر این صورت حسب مورد «مشمولین به اعدام» به حبس درجه یک تا سی سال و جزای نقدی درجه یک تا دو برابر حداقل آن و «مشمولین به حبس ابد» به حبس و جزای نقدی درجه دو و در هر دو مورد به ضبط اموال ناشی از جرائم مواد مخدر و روان‌گردان محکوم می‌شوند: ←

ابد از دایره مجازات حدی تعیین شده حذف شد و از طرفی در خصوص سایر شقوق این جرم که عموماً از حیث میزان مواد مکشوفه مجازات آنها تعیین می‌گردد، بر اساس این ماده از شمول حدی بودن خارج می‌شوند و صرفاً داخل در تعزیرات قرار می‌گیرند. باوجود این در تبیین اینکه این موارد جزء تعزیرات منصوص شرعی قرار می‌گیرند یا تعزیرات غیرمنصوص شرعی، جای بحث و تأمل است و از این حیث لازم است وجه افتراق میان این دو نوع تعزیر از هم آشکار گردد.

بر اساس قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، جرایم در زیرمجموعه چهارگانه حدود، قصاص، دیات و تعزیرات قرار می‌گیرند و تعزیرات نیز به تعزیرات منصوص شرعی و غیرمنصوص تقسیم می‌گردند. بر اساس ماده ۱۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، تعزیر اعم از تعزیر در قبال محرمات شرعی و تعزیر در قبال نقض مقررات حکومتی است. این گونه از جرایم که در قوانین قبلی، عناوین دیگری داشتند، در قانون مصوب ۱۳۹۲، بنا به دلایلی از اقسام تعزیر ذکر شدند. هرچند قانونگذار در سال ۱۳۷۰ در تصویب قانون مجازات اسلامی، گونه جدیدی از مجازات را با نام مجازات بازدارنده در عرض مجازات تعزیرات قرار داد، اما تفاوت تعزیر با بازدارنده در این بود که تعزیر، به محرمات شرعی منحصر شده بود که در نصوص شرعی برای آن مجازات معین نشده و به حاکم واگذار شده است؛ اما مجازات بازدارنده ناظر به مواردی می‌شد که در نصوص شرعی سابقه تحریم نداشت و حکومت آن را به منظور حفظ نظم و مراعات مصلحت اجتماع تعیین می‌کرد. در تصویب قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در پی ایراداتی که شورای نگهبان بر مواد مختلفی از مصوبه مجازات اسلامی وارد ساخت، گونه جدیدی از تعزیر را به نام تعزیر منصوص شرعی به قاموس ادبیات فقهی و حقوقی کشور وارد ساخت.

اداره حقوقی قوه قضائیه هم در باب تبیین مفهوم تعزیرات منصوص شرعی سه تفسیر ارائه نموده

الف - مواردی که مباشر جرم و یا حداقل یکی از شرکا حین ارتکاب جرم سلاح کشیده یا به قصد مقابله با مأموران، سلاح گرم و یا شکاری به همراه داشته باشند.

منظور از سلاح در این بند، سلاح سرد و سلاح و مهمات موضوع قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات غیرمجاز مصوب ۷/۶/۱۳۹۰ می‌باشد.

ب - در صورتی که مرتکب نقش سردستگی (موضوع ماده (۱۳۰) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱/۲/۱۳۹۲) یا پشتیبان مالی و یا سرمایه‌گذار را داشته یا از اطفال و نوجوانان کمتر از هجده سال یا مجانبین برای ارتکاب جرم استفاده کرده باشد. پ - مواردی که مرتکب به علت ارتکاب جرائم موضوع این قانون، سابقه محکومیت قطعی اعدام یا حبس ابد یا حبس بیش از پانزده سال داشته باشد. ت - کلیه جرائم موضوع ماده (۴) این قانون مشروط بر اینکه بیش از پنجاه کیلوگرم باشد و مواد موضوع ماده (۸) این قانون مشروط بر اینکه بیش از دو کیلوگرم باشد و در خصوص سایر جرائم موضوع ماده (۸) در صورتی که بیش از سه کیلوگرم باشد. اجرای این بند نسبت به مرتکبان، متهمان و مجرمان قبل از لازم‌الاجرا شدن این ماده منوط به داشتن یکی از شرایط بندهای (الف)، (ب) یا (پ) نیز می‌باشد.

تبصره - در مورد جرائم موضوع این قانون که مجازات حبس بیش از پنج سال دارد در صورتی که حکم به حداقل مجازات قانونی صادر شود، جز در مورد مصادیق تبصره ماده (۳۸)، مرتکب از تعلیق اجرای مجازات، آزادی مشروط و سایر نهادهای ارفاقی به استثنای عفو مقام رهبری مذکور در بند (۱۱) اصل یکصد و دهم (۱۱۰) قانون اساسی بهره‌مند نخواهد شد و در صورتی که حکم به مجازات بیش از حداقل مجازات قانونی صادر شود دادگاه می‌تواند بخشی از مجازات حبس را پس از گذراندن حداقل مجازات قانونی به مدت پنج تا ده سال تعلیق کند.

است، اول آنکه به استثنای حدود شش‌گانه، سایر جرایم و مجازات‌های دارای پیشینه شرعی، تعزیری می‌باشند که موارد دارای موجب و میزان مجازات معین، تعزیر منصوص شرعی محسوب می‌شوند؛ و تفسیر دوم آنکه تعزیرات منصوص شرعی؛ به مواردی اطلاق شده است که موجب آنها در شرع مشخص شده باشد، هر چند مجازات آنها معین نباشد، به بیان دیگر آنچه دارای نوع و میزان مجازات مشخص است حد نام دارد و هر آنچه در شرع سابقه تحریم داشته باشد، تعزیر منصوص شرعی است. بر اساس این تفسیر، تعزیر منصوص شرعی، قسیم مجازات بازدارنده خواهد بود. تفسیر سوم آنکه تعزیر منصوص شرعی، هر چند دارای میزان مجازات معین است؛ مجازات آن ثابت نبوده بلکه دارای حداقل و حداکثر است. علی‌رغم این نظریه مشورتی به لحاظ اینکه در تبیین این موضوع که شورای نگهبان واضح آن بوده است، نظرهای شورای نگهبان وارد نشده است نمی‌توان به تفسیر صحیح دست پیدا کرد. با وجود این باتوجه به بررسی نظارت شورای نگهبان می‌توان تعزیرات منصوص شرعی را این‌گونه تفسیر نمود که تعزیرات منصوص شرعی، تعزیراتی است که میزان مجازات تعزیری آن منصوص است، به عبارت دیگر تعزیرات منصوص شرعی همان تعزیرات مقدر است یعنی تعزیراتی که دارای مجازات معین هستند.^{۱۲}

با این تفسیری که از تعزیرات منصوص شرعی صورت گرفته و سابقه‌ای که از حرمت مواد مخدر در فقه وجود دارد و دیدگاه‌هایی که در باب مجازات مواد مخدر در فقه آمده است این امر به ذهن متواتر می‌شود که به لحاظ اینکه فقها در خصوص این جرایم، ماهیت حدی قائل نشده‌اند و مجازات معینی هم در فقه ندارند، لذا در زمره تعزیرات غیرمنصوص می‌باشند. این امر باتوجه به قابلیت اجرای احکام مربوط به جرایم مواد مخدر ارتكابی توسط ایرانیان در خارج از کشور از جمله کشور تایلند و افغانستان، در داخل کشور و اجرای توافقات قضایی بین کشور ایران و کشورهای مذکور، مهر تأییدی بر این دارد که جرایم غیرحدی مواد مخدر در زمره جز جرایم تعزیری غیرمنصوص شرعی می‌باشد. باتوجه به ماده ۴۵ قانون مذکور می‌توان نتیجه گرفت که قانونگذار به این مشکل قانونی که عبارت است از: مشخص نبودن ماهیت جرایم مواد مخدر، واقف بوده است و برای رفع آن اقدام به تصویب این ماده قانونی نموده است که به موجب این ماده قانونی به لحاظ اینکه مجازات حبس ابد، مجازات حدی است و در بزه سرقت تعزیری قابلیت اعمال دارد و بزه مواد مخدر را تحت هیچ شرایطی نمی‌توان داخل در حکم بزه سرقت حدی قرار داد و قاعده جرایم حکمی در این فرض قابل اعمال نبوده و سبب تسری دادن مجازات حبس ابد از سرقت حدی به جرایم مواد مخدر نمی‌گردد (چراکه ارکان این جرایم کاملاً باهم متفاوت بوده است) و به همین جهت، احکام آن قابل تسری دادن به جرایم غیرمرتبط با سرقت نمی‌باشد فلذا در این باب مجازات حبس ابد را به طور کامل از زمره مجازات قابل اعمال برای مواد مخدر حذف نمودند و از این طریق دامنه حدی بودن جرایم مواد مخدر محدودتر گشت ولی باتوجه به اینکه در صورت تحقق شرایط اعمال مجازات اعدام، بزه ارتكابی

۱۲. عادل ساریخانی و محمدهادی توکل پرور، «مفهوم‌شناسی «تعزیرات منصوص شرعی» با تأکید بر نظرهای شورای نگهبان»، فصلنامه دانش حقوق عمومی ۴(۱۳۹۵)، ۱۰۱.

در باب مواد مخدر در حکم بزه مفسد فی الارض است جای سؤال دارد؟ در پاسخ به این سؤال این گونه استدلال می‌شود که فرد مرتکب جرایم مواد مخدر با این حجم از مواد مخدر می‌تواند عده گسترده‌ای از افراد را به ورطه نابودی بکشاند و این امر از این جهت با تعریف مفسد فی الارض در ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی^{۱۳} منطبق می‌گردد. ولی موضوعی که در اینجا مطرح می‌شود این است که چگونه شرط گسترده بودن در این ماده در خصوص جرایم مواد مخدر احراز می‌گردد که از این طریق بتوان مجازات اعدام را از این ماده قانونی عاریه گرفت و بر جرایم مواد مخدر که یک جرم تعزیری می‌باشد الحاق کرد و قاعده (التعزیر به ما دون حد) را نقض کرد؟

پاسخی که در این باب می‌توان ارائه دارد این است که در حالتی که بر اساس وزن مواد مخدر مجازات اعدام تبیین می‌گردد، این امر به راحتی قابل هضم است؛ چراکه با توجه به مصرف جزئی مواد مخدر توسط مصرف‌کنندگان این مواد افیونی؛ موادی در حد دو یا سه کیلو (از نوع صنعتی) و یا پنجاه کیلوگرم (از نوع سنتی) مواد مورد نیاز جماعت کثیری را برای مدت مدیدی تأمین می‌کند و وقتی که این مواد به وفور در تصرف آحاد جامعه قرار گیرد، لذا تقاضا به صورت عادی بالا رفته و قوای سازنده جامعه به سمت مصرف مواد مخدر و تباهی می‌رود که سبب زوال عقل مصرف‌کنندگان گشته که خود نوعی از جنایت علیه تمامیت جسمانی افراد است و این امر سبب تحقق شرط مندرج در ماده ۲۸۶ می‌شود. از این رو، می‌توان این حالت را که داخل در بند ت ماده ۴۵ الحاقی است را در حکم مفسد فی الارض دانست و جایگاه حدی برای آن قائل دانست.^{۱۴}

سؤال دیگری که به ذهن متبادر می‌شود این است که در خصوص سایر بندهای ماده ۴۵ الحاقی (مسلح بودن مرتکب «بند الف» و سردستگی و سرمایه‌گذاری و سوءاستفاده از افراد زیر ۱۸ سال «بند ب» و سابقه‌دار بودن متهم و دارا بودن محکومیت اعدام یا ابد و یا حبس بالای ۱۵ سال «بند پ») چگونه می‌توان در حکم مفسد فی الارض بودن را احراز نمود و از این طریق مبنای مذکور را توجیه نمود؟

همان‌طور که در بندهای سه‌گانه فوق‌الذکر ماده ۴۵ الحاقی آمده اگر میزان مواد مخدر مکشوفه از متهم؛ همان اوزان سابق (کمتر از ۲ یا ۳ کیلو در مواد صنعتی و یا ۵۰ کیلو در مواد سنتی) باشد که مستوجب مجازات اعدام بود، اگر متهم مسلح باشد یا متهم سردسته باند مواد مخدر باشد یا مسؤولیت پشتیبانی مالی و یا سرمایه‌گذار آن باند باشد و یا از افراد زیر سن ۱۸ سال و یا مجانبین برای ارتکاب بزه مواد مخدر استفاده نماید یا سابقاً محکومیت قطعی به اعدام یا حبس ابد یا حبس بیش از ۱۵

۱۳. ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی: که بیان می‌دارد: «هر کس به طور گسترده، مرتکب جنایت علیه تمامیت جسمانی افراد، جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور، نشر اکاذیب، اختلال در نظام اقتصادی کشور، احراق و تخریب، پخش مواد سمی و میکروبی و خطرناک یا دایر کردن مراکز فساد و فحشا یا معاونت در آنها گردد به گونه‌ای که موجب اختلال شدید در نظم عمومی کشور، ناامنی یا ورود خسارت عمده به تمامیت جسمانی افراد یا اموال عمومی و خصوصی، یا سبب اشاعه فساد یا فحشا در حد وسیع گردد مفسد فی الارض محسوب و به اعدام محکوم می‌گردد.

۱۴. ابراهیم عرفانی و نادر مصطفایی، «تعامل رسانه‌ها با سیاست کیفری ایران در قبال جرایم مواد مخدر»، فصلنامه علمی - حقوقی قانون‌یار ۲(۸) (۱۳۹۷)، ۵۶.

سال داشته باشد؛ بازهم بر اساس همان اوزان سابق به مجازات اعدام محکوم می‌گردد ولی این امر با شروط مندرج در ماده ۲۸۶ جهت تحقق افساد فی الارض منطبق نیست و در باب توجیه این موضوع، این نظر آمده است که بر اساس رویه قضایی مواد مخدر صنعتی بالای ۱۰۰ گرم و مواد مخدر سنتی بالای پنج کیلوگرم در محدوده مواد عمده قرار می‌گیرد و بر اساس این رویه که استنباط شده از مواد ۴ و ۸ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر می‌باشد و این میزان مواد همانند اوزان مندرج در بند ۱۵ می‌تواند خیل عظیمی از مردم را به سمت مصرف این مواد سوق دهد.

باتوجه به اینکه قانونگذار در باب شرط وزن مواد به‌عنوان یکی از ارکان تعیین مجازات مواد مخدر مبادرت به تغییر این اوزان در مجازات اعدام نموده است؛ لیکن جهت جلوگیری از منتفی شدن این حکم قانونی که در سابق مبنای صدور و اجرای خیل کثیری از اعدام‌های مواد مخدر بوده است و از این جهت از هجمه‌های نهادهای حقوق بشر خلاصی جوید، لذا حکم سابق را در این ماده ابقا نموده ولی جهت جلوگیری از تعارض با بند ۱۵، شرط مسلح بودن را به آن الحاق نموده است و از این جهت هم از انتقادهای حقوق بشری رهایی جسته و هم رویه قضایی را در باب عمده بودن حفظ نمود؛ و با این تفسیر قانونگذار شرط جنایت علیه تمامیت جسمانی را به صورت گستره حفظ نمود تا بتواند عنوان حدی را در این قسمت یدک بکشد.^{۱۶}

براین اساس مشخص گردید که قانونگذار حکیم در باب جرایم مواد مخدر اصل را بر تعزیری بودن قرار داده است و حدی بودن قسمتی از این جرایم، از اصل کلی (تعزیری بودن) مستثنا شده که از لحاظ اصول قانون نویسی چندان پسندیده نمی‌باشد و این امر سبب تعارضات دیگر در اجرای سایر مقررات شکلی و ماهوی در این جرایم می‌شود.

۲- دیدگاه‌های فقهی در خصوص ادله حرمت و ماهیت جرایم مواد مخدر

باتوجه به جایگاه والای عقل و هوش در اسلام و حفاظت از آن در مقابل امراض و اموری که سبب خدشه به آن می‌گردد، لذا اسلام هر چیزی از خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها گرفته تا خواندنی‌ها و شنیدنی‌ها و سرگرمی‌ها که سلامت عقل را تهدید نماید، منع نموده؛ که از جمله آن مشروبات الکلی و هر آنچه که اثراتی همانند مسکرات بر عقل دارد را حرام نمود و بر اساس حرمت ایجاد شده حد شرعی (هشتاد ضربه تازیانه در ملاء عام) برای شراب‌خوار نیز مقرر نموده است.^{۱۷}

با آن توضیح باتوجه به اثراتی که مواد مخدر بر ذهن و عقل دارد که مشابه با اثرات مسکرات است و با تمام اشکال و مواردش، اثرات خردکننده و همه‌جانبه‌ای دارد؛ بدون تردید جسم و جان را تخدیر

۱۵. محمدرضا کونانی و میثم قلائی، «حرمت حمل مواد مخدر بر اساس مبانی فقهی»، فصلنامه علمی دانش انتظامی لرستان ۳۲ (۱۳۹۹)، ۱۵۷.

۱۶. فرزین سلیمی و رضا محمودآبادی، «بررسی ماهیت مجازات اعدام در جرم قاچاق مواد مخدر در ایران» (مقاله ارائه شده در کنگره بین‌المللی جامع حقوق ایران، تهران، ۱۳۹۵)، <https://civilica.com/doc/634040>

۱۷. ندا اسمعیل پورعسکر، «بررسی و نگرشی از جایگاه مواد مخدر از منظر قرآن و اسلام» (مقاله ارائه شده در دومین همایش بین‌المللی علوم مدیریتی، تربیتی، اجتماعی و روانشناسی، تهران، ۱۳۹۸)، <https://civilica.com/doc/1018602>

و تخریب می‌کند، اراده و عقل را تضعیف می‌نماید و آدمی را به ورطه نابودی گرفتار می‌سازد. با اینکه اثرات ویرانگر و مخرب مواد مخدر بر عقل و جسم مصرف‌کنندگان، روشن است، با وجود آن متخصصان بر این باورند که مهم‌ترین اثرات مواد مخدر در بافت مغز هویدا می‌گردد. از این حیث ورود مواد مخدر به سلول‌های مغز مصرف‌کنندگان، باعث راکد شدن مغز می‌گردد و از ترشح آندروفین جلوگیری می‌کند. در نتیجه، مغز فعالیتش محدود می‌شود.^{۱۸}

در شبهات تحریمی مادامی که دلیل بر حرمت اقامه نشده باشد با در نظر گرفتن اصل حلیت و استصحاب، عموم فقها قائل به حلیت‌اند و برای آن «سیگار کشیدن» را مثال می‌آورند؛ بنابراین حرام بودن مصرف مواد مخدر نیاز به دلیل خاص دارد. به اعتقاد بسیاری از فقها ملاک حرمت در این موارد، تحقق ضرر است و چه بسا در مواردی که ضرر نداشته یا ضرر آن اندک و قابل تسامح عقلایی باشد، نتوان قائل به حرمت شد.^{۱۹}

لذا با در نظر داشتن اصل حلیت، ادله‌ای که از نظر فقهی می‌تواند مستند حرمت مواد مخدر باشد به شرح ذیل است.

۲-۱- ادله حرمت مواد مخدر از منظر فقه

۲-۱-۱- آیات قرآن

الف) «وَيُحَلِّئُ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ»^{۲۰}

با این استدلال که چون مواد مخدر جزء خبائث و آشیایی است که انسان از آن نفرت دارد، به صراحت این آیه حرام است. چنان که ملاحظه می‌گردد این استدلال در صورتی درست است که مسلماً مواد مخدر در زمره خبائث باشد، حال آنکه مصرف‌کنندگان مواد مخدر با توجه به لذتی که از این مواد به دست می‌آورند آن را امری مطلوب دانسته و به سمت آن مواد کشانده می‌شوند و حتی اعتقاداتی که در عرف عامه مردم در باب مواد مخدر بیان شده که عبارتند از: «تریاک از سن پنجاه به بالا نه تنها ضرر ندارد، بلکه مفید هم هست»، «در علاج مرض قند سودمند است»، «تنها درمان بیماری است که از ناراحتی قلبی رنج می‌برند»، «بهترین داروی خواب‌آور برای نوزادان است»^{۲۱} سبب شده که این ماده به عنوان یک امر مطلوب نشان داده شود؛ بنابراین، قرار دادن این ماده به عنوان جزئی از خبائث سخت می‌شود و نمی‌توان به استناد این آیه آن را حرام به شمار آورد.

۱۸. محمدباقر شریعتی سبزواری، «نگرشی بر احکام اسلام و مواد مخدر»، *مجله معارف اسلامی* ۶۵ (۱۳۸۵)، ۲۵.
 ۱۹. زهرا صدریان، «مواد مخدر از منظر قانون و شرع اسلام» (مقاله ارائه شده در همایش ملی پیشگیری از اعتیاد، شاهین شهر و میمه، ۱۳۹۵)، <https://civilica.com/doc/624312>
 ۲۰. سوره اعراف آیه ۱۵۷.
 ۲۱. سمینار بررسی مسائل اعتیاد همدان ۱۳۶۴، گزارشی از اولین سمینار بررسی مسائل اعتیاد (تهران: موسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۵)، ۳۴۳.

ب) «وَلَا تَلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ»^{۲۲}

استدلال به این آیه براین مبنا استوار است که استعمال مواد مخدر موجب می‌شود انسان خود را به هلاکت افکند. باوجوداین، در استعمال اندک چون هلاکت صدق ندارد، نمی‌توان آن را مشمول آیه و در نتیجه حرام دانست.

ج) «يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا»^{۲۳} که دلالت بر این استنباط دارد که هرچند در استعمال مواد مخدر نفعی هم می‌توان لحاظ کرد ولی به دلیل آنکه ضرر آن بیش از نفع آن است، محکوم به حرمت است.

این استدلال در صورتی قابل پذیرش است که حرمت هر چیز را بر اساس زیاد بودن مضرات آن نسبت به منفعت حاصله از آن در نظر بگیریم، درحالی‌که آیه در خصوص خمر نظر دارد و تسری آن به سایر موارد تنها می‌تواند شبهه حرمت ایجاد کند نه آنکه دلیل قطعی بر حرمت به حساب آید. همچنین آیاتی از قرآن کریم که به استفاده از رزق حلال امر می‌نمایند و از آنها چنین استدلال شده است که چون مواد مخدر داخل در رزق حلال نمی‌باشد، لذا از نظر شرع مصرف آن ممنوع می‌باشد چراکه «در حلال و طیب نبودن مواد مخدر کم‌ترین تردیدی وجود ندارد» و نیز گفته‌اند طبق آیه ۵ سوره مائده که بیان می‌دارد «الْيَوْمَ أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ» ارزاقی حلال است که طیب و طاهر باشد و طیب آن چیزی است که برای بدن مفید باشد.

نهی انسان از تبدیل حلال به حرام، تحریم خبائث و اجتناب از آنها؛ در آیات قرآن به شدت مورد تأیید قرار گرفته است و از این حیث بر حرمت مواد مخدر اعلام نظر شده است. باین‌همه هیچ یک از آیات فوق به صراحت بر حرمت استعمال مواد مخدر در حد اندک و به صورت تفننی دلالتی ندارد و تا چنین حرمتی طبق دلیل محکم احراز نشود و تردید همچنان حاکم باشد لذا طبق قاعده درأ حکم حلیت جاری می‌گردد.

۲-۱-۲- روایات

علاوه بر آیات، از آنجاکه کاشت و استعمال مواد مخدر سابقه‌ای طولانی و حتی قبل از اسلام دارد، روایاتی نیز در مذمت مصرف این‌گونه مواد وجود دارد که به برخی از آنها اشاره کنیم:

۲-۱-۲-۱- از پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله نقل شده است:

«من احتقر ذنب البنج فقد كفر»

هر کس گناه استعمال بنگ را سبک بشمارد، کافر شده است. که به موجب این روایت که استخراج شده از قاعده فقهی است که بیان می‌دارد هر کس امر

۲۲. سوره بقره آیه ۱۹۵.

۲۳. سوره بقره آیه ۲۱۹.

حرام را حلال بشمارد از دین خارج شده و کافر می‌گردد این امر استنباط می‌شود که مواد مخدر داخل در تقسیم‌بندی حرام قرار گرفته است و در صورتی که آن را حلال بینداریم از دین خارج گشته و مرتد محسوب می‌شویم لذا از این حیث می‌توان گفت که مواد مخدر از نظر پیامبر عظیم‌الشان اسلام حرام اعلام شده است.^{۲۴}

۲-۱-۲-۲- در نقل دیگری آمده است:

«سلموا علی الیهود و النصراری و لا تسلماوا اکل البنج»
بر یهود و نصاری سلام کنید ولی بر کسی که بنگ استعمال می‌کند، سلام نکنید.

۲-۱-۲-۳- در روایتی دیگر از آن حضرت می‌خوانیم:

«من اکل البنج فکانما هدم الکعبه سبعین مره و کانما قتل سبعین ملکاً مقرباً و کانما قتل سبعین نبیاً مرسلأ و کانما احرق سبعین مصحفاً و کانما رمی الی الله سبعین حجراً و هو ابعده من رحمۃ الله من شارب الخمر و اکل الربا و الزانی والنمام»

هر کس بنگ استعمال کند همانند کسی است که خانه کعبه را هفتاد بار خراب کرده هفتاد ملک مقرب را کشته و هفتاد پیامبر مرسل را به قتل رسانده باشد و همچون کسی است که هفتاد قرآن را سوزانده و ... چنین کسی از رحمت خدا از شراب‌خوار، رباخوار، زانی و سخن‌چین هم دورتر است. برخی از فقها از روایات مذکور افاده حرمت نموده‌اند و بدیهی است وقتی استعمال بنگ و حشیش حرام باشد، استعمال سایر مواد مخدر هم به طریق اولی حرام خواهد بود.^{۲۵}

باوجوداین، این احتمال نیز بعید نیست که روایات فوق به مضرات مواد مخدر توجه کرده باشد و جهت جلوگیری از ورود این مضرات به بدن، توصیه اخلاقی نموده، بر همین اساس نمی‌توان صرفاً به استناد این قبیل روایات به حرمت مطلق استعمال مواد مخدر ملتزم بود. باوجوداین، روی آوردن به مواد مخدر در صورتی که مشمول ادله ضرر و زیان بر نفس باشد، به دلیل کافی بودن ادله حرمت ضرر، بی‌تردید مورد تحریم قرار خواهد گرفت.

بنابراین، علی‌رغم اینکه فقهای شیعه به تحریم مطلق مصرف مواد مخدر در گذشته فتوا نداده‌اند و آن را منوط به تحقق ضرر کرده‌اند، ولی اکنون که غلبه داشتن ضرر این مواد بر منفعت آن بر همگان هویدا گردیده، از این رو فقها^{۲۶} با در نظر گرفتن جمیع مضرات مواد مخدر که همگی داخل در

۲۴. شریعتی سبزواری، پیشین، ۲۵.

۲۵. همان، ۲۶.

۲۶. ۱- آیه الله فاضل لنکرانی می‌فرماید: «اگر مسئله اعتیاد را از بُعد انسانیت بررسی کنیم انسان عاقل نمی‌تواند با مواد مخدر هیچ‌گونه ارتباطی داشته باشد، برای اینکه مستلزم خروج از انسانیت است، چیزی که آدم را از بُعد انسانیت محروم می‌کند نمی‌تواند در شرع اسلام مجوزی داشته باشد. از این رو خیلی روشن است که اعتیاد به تریاک و هروئین، شرعاً جایز نباشد» و جزء محرمات بزرگ به حساب آید.

۲- آیه الله بهجت نیز می‌فرماید: «اعتیاد به مواد مخدر، حرام است، ضرر خیز و مرض‌آور است. مصرف هروئین و نظایر آن نیز حرام است و اعتیاد به تریاک هم جایز نمی‌باشد و احتراز از آنها لازم است و غیر از آنها مثل سیگار، بستگی به»

قاعده اضرار به نفس است از طریق اجماع، حکم بر حرمت این‌گونه مواد را اعلام نموده‌اند.^{۲۷} در میان فقهای اهل سنت نیز عده‌ای همانند فقهای شیعه؛ فتوا به تحریم استعمال حشیش و بنگ داده‌اند که سابقه‌ای طولانی دارد.

در اینکه مصرف‌کننده مواد اعتیادآور بر چه اساسی قابل مجازات است عده‌ای با استناد به «کل مسکر خمر و کل خمر حرام» و «نهی النبی عن کل مسکر و نقر»، مواد مخدر را در زمره مسکرات قرار داده و به نجس بودن، حرمت و مشمول حد شدن مرتکب آن فتوا داده‌اند و مقدار حد را ۴۰ یا ۸۰ ضربه شلاق دانسته‌اند و بر همین اساس گفته‌اند هم قاعده درأ (که مختص حدود است) در آن جاری است و هم توبه از عوامل مخففه به شمار می‌آید. لذا بزه مواد مخدر از این منظر در زیرمجموعه جرایم حدی قرار داده شده است.^{۲۸}

فقهای اهل سنت نه تنها به تحریم مطلق مواد مخدر ملتزم شده‌اند بلکه آن را به استعمال دخانیات هم سرایت داده‌اند و به دلیل الحاق این مواد به مسأله خمر، خرید و فروش آنها را هم باطل دانسته و تصریح کرده‌اند که صدقه و زکات و حج با این اموال، مردود است. رأی شماری از فقهای مذاهب فقهی اهل سنت که به تحریم اعتیاد به دخانیات حکم داده‌اند بدین قرار است:

از فقهای حنفی، شیخ اسماعیل نابلسی، شیخ عمادی و شیخ علاءالدین حصکفی؛ از فقهای مالکیه، شیخ ابراهیم لقانی و شیخ سالم سهنوری؛ از فقهای شافعی، شیخ شهاب‌الدین قلیوبی، شیخ نجم غزی و شیخ سلیمان بجیرمی؛ و از معاصران، انجمن فتوا در دانشگاه الازهر و نیز شرکت‌کنندگان در کنگره جهانی اسلامی که درباره مبارزه با مسکرات و مواد مخدر در مدینه منوره از ۲۷ تا ۳۰ جمادی‌الاولی سال ۱۴۰۲ برپا شده است و نیز شیخ

مراتب ضرر آن دارد؛ یعنی اگر ضرر و زیان قابل توجه داشته باشد حرام خواهد بود.

۳- آیه الله سبحانی می‌فرماید: «بنا بر فتوای صریح آیه الله العظمی بروجردی که کشیدن تریاک را حرام دانسته‌اند، من هم آن را حرام می‌دانم، چراکه هر چیزی که یک نوع تخدیر در آن باشد حرام است. سیگار تخدیر دارد، تریاک، مواد مخدر است، هروئین مخدر می‌باشد و بالاتر از همه، این ضرها عقل را نابود می‌کند و برای جسم و جان مضر می‌باشد.»

۴- آیه الله صناعی می‌فرماید: گناه مواد مخدر در ردیف گناهان دیگر نیست. حرام بودن آن مانند حرام بودن یک دروغ معمولی نمی‌باشد و یا مثل غیبت کردن از یک مسلمان در سطح پایین نیست؛ این نوع حرام‌ها منجر به فساد در جامعه نمی‌شود؛ اما مواد مخدر منجر به فساد اجتماعی در گستره زمین می‌گردد و باید به هر قیمتی که شده از آن جلوگیری کرد.

۵- آیت‌الله گلپایگانی ضمن فتوای صریح به حرمت استعمال تریاک، حشیش و مواد مخدر، استعمال تفریحی آن را در صورتی که شخص در معرض اعتیاد قرار گیرد، حرام می‌داند.

۶- آیت‌الله بروجردی: «همیشه نوشته‌ام مقتضی است مسلمین بلکه تمام عقلا از این سموم مهلکه خود را نجات دهند.»

۷- امام خمینی: «جلوگیری از خرید و فروش و پخش این‌طور مواد، بی‌اشکال، لازم است از نظر شرع هم باید این کار بشود» و در جواب از سؤال فروش هروئین و فروش آن به معتاد یا غیر معتاد نوشتند «جایز نیست و فرق نمی‌کند.»

۸- شهید مرتضی مطهری هم از باب مفسده داشتن و ضرر داشتن تریاک حکم شرعی آن را حرام می‌داند.

۲۷. شریعتی سبزواری، پیشین، ۲۷.

۲۸. لطفی، پیشین، ۵۰۵.

محمد ابراهیم آل شیخ، مفتی گذشته عربستان سعودی. در کتاب الفقه علی المذاهب الاربعه چنین آمده است که به کار بردن آنچه به بدن یا عقل زیان می‌رساند، حرمت شدیدی دارد؛ مانند افیون، حشیش، کوکائین و همه مواد مخدر زیان‌آور و مسموم. یوسف‌القرضوی نیز صریحاً گفته «فقه‌های اسلام بر حرمت مواد مخدر اجماع دارند.»^{۲۹}

۲-۲- ماهیت مواد مخدر از منظر فقه

باتوجه به تعیین حلیت یا حرمت مواد مخدر در مطالبه فوق بررسی منابع فقهی نشان می‌دهد که بر اساس نظری که دلالت بر حرمت این مواد دارد؛ ماهیت جرایم مرتبط با مواد مخدر می‌تواند دارای یکی از این سه ماهیت باشد: ماهیت تعزیری، ماهیت حدی و ماهیت تأدیبی و بازدارنده. در خصوص تعزیری بودن جرایم مرتبط با مواد مخدر، نظریه شیخ مفید حائز اهمیت است. در خصوص استعمال مواد مخدر معتقد است: «کسی که دیگری را بنگ بخوراند یا در نوشیدن یا خوردن چیزی که او را مست کند ... بنا به دستور امام تعزیر می‌شود.» از این رو برابر این نظر، جرایم مواد مخدر در زمره جرایم تعزیری است. فلذا تعیین نوع و میزان مجازات تعزیری در اختیار حاکم است که طبق صلاحدید، مجازات متناسب با جرم را تعیین می‌کند. در این خصوص باید توجه داشت از آنجاکه در فقه امامیه در جرایم مستلزم تعزیر، اعدام جایز نیست، بنابراین، اگر جرم مواد مخدر تحت عنوان جرایم تعزیری قرار گیرد، اعدام تعزیری در فقه امامیه وجود ندارد.^{۳۰}

دومین دیدگاه حدی بودن جرایم مواد مخدر است. قائلین به این نظر، معتقدند که جرایم مواد مخدر از مصادیق افساد فی الارض و از جرایم مستلزم حد است. شمول این عنوان، مشروط به این است که جرم ارتكابی دو عنصر دوام یا استمرار و سازمان‌یافتگی را داشته باشد که اگر این چنین شرایطی نباشد، مصداق افساد فی الارض نخواهد بود.^{۳۱} همچنین با در نظر گرفتن این موضوع که فقه‌های شیعه فعل شرب مسکر را در قالب نوشیدن، خوردن و تدخین جرم‌انگاری نموده‌اند^{۳۲} و در نظر گرفتن این موضوع که مواد مخدر ذاتاً زایل‌کننده عقل است و به‌عنوان پوششی بر عقل تعریف می‌گردد و فرد را از حالت طبیعی خارج می‌نماید، لذا مصرف مواد مخدر که به جز خوردن از طریق تدخین هم صورت می‌گیرد،

۲۹. تهمینه مظاهروپور و مهران جعفری، «بررسی احکام فقهی مواد مخدر از نظر علمای معاصر مذاهب خمس» (مقاله ارائه شده در اولین همایش ملی یافته‌های نوین در علوم انسانی و امنیت اجتماعی، تهران، ۱۳۹۵)، <https://civilica.com/doc/669833>

۳۰. محمدعلی صلح‌چی و شهریار نصیری، «مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر در نظام حقوقی ایران بر اساس موازین حقوق بین‌الملل بشر؛ حذف یا ابقاء»، حقوقی بین‌المللی ۵۹ (۱۳۹۷)، ۱۴۳-۱۷۰.

۳۱. جواد حبیبی تبار و ضامن علی حبیبی، «مبانی فقهی مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر»، فقه ۲۱ (۱) (۱۳۹۳)، ۹۹.

۳۲. لطفی، پیشین، ۵۰۵.

توسط فقه شیعه در ردیف مسکرات آورده شده است؛ لذا قصد فقهای شیعه از به کار بردن لفظ تدخین مشخص می‌گردد و از این جهت مصرف مواد مخدر را در مصادیق مصرف مسکرات قرار داده‌اند. بدین طریق مصرف مواد مخدر را مستوجب حد مسکر دانسته‌اند (چه سبب خارج شدن فرد از حالت طبیعی گردد چه ننگردد، به صرف مصرف مستوجب مجازات است).

دیدگاه سوم این است که ماهیت اعدام در جرایم مواد مخدر، مجازات حکومتی و مجازات بازدارنده است. در تعزیرات حکومتی می‌توان گفت حاکم اسلامی ید مبسوط دارد و هرگونه مجازاتی را که متناسب با جرم بداند وضع می‌کند. محدودیت «التعزیر دون الحد» نیز در تعزیرات حکومتی وجود ندارد و حاکم اسلامی حق دارد از باب امر به معروف و نهی از منکر حتی برای مرتکبان منکر، مجازات اعدام تعیین کند همچنین می‌توان به‌عنوان حکم حکومتی و ادله ضرورت حفظ نظام اسلامی در جرایم مواد مخدر، قائل به مجازات اعدام شد.^{۳۳}

دیدگاه چهارم فقهای حنفی به علت اینکه در حد شرب خمر قائل به تفسیر نیستند و معتقد هستند که تا زمانی که سایر مسکرات غیر از خمر، سبب زایل شدن عقل نشود و به عبارتی سبب نشود فرد از حالت طبیعی خارج گردد، مستوجب حد شرب خمر نخواهد بود و از این جهت اگرچه مواد مخدر اثراتی شبیه به خمر دارد ولی به علت اینکه در آیات اسمی از آن برده نشده است لذا مطلق مصرف مواد مخدر، موجبی جهت اجرای حد نیست مگر اینکه مصرف مواد مخدر سبب خارج شدن فرد از حالت طبیعی گردد که در این حالت مستوجب حد مسکر خواهد بود.^{۳۴}

۳- مواد مخدر در حقوق افغانستان

از سال ۱۲۹۸ که ابتدای دوره قانون‌نویسی در افغانستان می‌باشد تا سال ۱۳۰۲ تنها یک نظام‌نامه در باب تدوین امور حکومتی تدوین گشته بود که به‌عنوان اولین قانون اساسی افغانستان از آن یاد می‌شود. این نظام‌نامه صرفاً به بیان نهادهای اصلی افغانستان پرداخت و بیان می‌داشت که در امورات حقوقی می‌بایست به قوانین مراجعه نمود. به لحاظ اینکه در رسیدگی‌های قضایی در مواردی که بزه‌ی صورت می‌گرفت یا دعوی حقوقی مطرح می‌گشت، بیشتر بر اساس نظر مفتی‌ها و حکام اظهار نظر قضایی صورت می‌گرفت. با این اوصاف قانون اساسی تصویب شده سبب محدود شدن حضور مفتی‌ها و حکام در میان مسائل فی‌مابین مردم گشت. از این حیث مفتی‌ها و حکام تمایلی به تصویب قوانین ماهوی که مبنای رسیدگی‌های قضایی قرار گیرد، نداشتند. از این رو قانون مصوبی

۳۳. حبیبی تبار و علی حبیبی، پیشین، ۹۹.

۳۴. نسیم خداخواه، «بررسی فقهی حقوقی مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر»، پژوهش و مطالعات علوم انسانی،

۱(۶)(۱۳۹۸): ۷۶-۷۸.

در این خصوص در این بازه تاریخی موجود نیست. از سال ۱۳۰۸ الی ۱۳۳۵ به علت ایجاد خودکامگی و عدم کفایت شاهان وقت هیچ یک از مصوبه‌های قانونی که در سیستم قانونگذاری افغانستان به تصویب رسیده بود، منتهی به اجرا نگردید. صرفاً بر اساس مبانی فقهی از دیدگاه حنفی با جرایم برخورد قانونی صورت می‌پذیرفت. آنچه که مدام پس از تصویب به مرحله اجرا می‌رسید قوانین اساسی بوده که سبب تشکیل شاکیه نظام سیاسی و حقوقی افغانستان گردید تا دولت به ما هو دولت و مجلس و عدلیه در ساختار افغانستان تعریف گردد. در این بازه تاریخی آنچه که می‌تواند از لحاظ حقوقی مورد بررسی قرار بگیرد صرفاً بررسی ساختار تشکیلاتی مراجع سه گانه دولت افغانستان و تعیین حدود و اختیارات آنان می‌باشد.^{۳۵}

از طرفی به لحاظ اینکه مذهب حنفیه به‌عنوان گرایش دینی غالب در افغانستان، در خصوص برخورد با جرایم مواد مخدر برخلاف سایر دیدگاه‌های فقهی به صورت افراطی اقدام ننموده است و به لحاظ اینکه در باب حد شرب خمر به قدر متقین که همان خمر است اکتفا نموده و مطابق تعالیم این مذهب به صرف نوشیدن خمر، خورنده مستحق حد است خواه از حالت طبیعی خارج شده باشد یا نشده باشد؛ و در صورت مصرف سایر مسکرات تا زمانی که فرد از حالت طبیعی خارج نگشته و عقل او زایل نگردیده حد بر او واجب نیست و به محض تحقق این شرط حد شرب خمر نسبت به وی اعمال می‌گردد.^{۳۶} از این لحاظ در دوران فقدان قانون مصوب در افغانستان، حکام و مفتی‌ها در خصوص مصرف مواد مخدر (در حالتی که سبب خروج فرد از حالت طبیعی نمی‌گردیده) چه تصمیمی در باب تعزیر چنین فردی اتخاذ می‌نمودند، اسنادی موجود نیست لذا در این بازه (از ابتدا تا سال ۱۳۵۵ هجری شمسی) ماهیت جرایم مواد مخدر مشخص نگردید.^{۳۷}

باتوجه به تکلیف مقرر در قانون اساسی افغانستان در باب تصویب قوانین در حدود تعزیرات لذا، در ماده ۱، قانون جزا ۱۳۵۵ آمده است: (این قانون جرایم و جزاهای تعزیری را تنظیم می‌نماید. مرتکب جرایم حدود، قصاص و دیات مطابق احکام فقه حنفی و شریعت اسلام مجازات می‌گردد) لذا جرایم مواد مخدر که به موجب این ماده جرم‌انگاری شده‌اند به طور مطلق دارای ماهیت تعزیری گشتند و از شمول رأی و نظر مفتی‌ها مصون ماند.

همچنین ماده ۱۳۰ قانون اساسی مصوب ۱۳۵۵ در خصوص حدود، قصاص و دیات موضوع را به فقه حنفی ارجاع می‌دهد. البته در مورد اهل تشیع، در موارد فقدان قانون، ماده ۱۳۱ قانون اساسی محاکم را به فقه جعفری ارجاع می‌دهد. با این اوصاف باتوجه به اینکه قانون‌نویسی افغانستان مبتنی بر نحوه قانون‌نویسی همسایگان خود بوده است، لذا در خصوص بیان ارکان و افعال بزه مواد مخدر، از اقداماتی که همسایه غربی خود (ایران) در امر مبارزه با مواد مخدر به تصویب رسانده بود بهره جسته

۳۵. حمید غلامی، «تاریخچه قانونگذاری افغانستان»، ۱۳۹۰/۰۳/۰۴،

<http://hamidgholamilawyer.blogfa.com/post/127>

۳۶. خداخواه، پیشین، ۷۹.

۳۷. اونا او و دیگران، *مبانی حقوق جزای افغانستان* (استنفورد: انتشارات دانشکده حقوق دانشگاه استنفورد) (دانشگاه

آمریکایی افغانستان)، ۲۰۱۶، ۱۱.

و همچنین به لحاظ اینکه این دو کشور در بسیاری از موارد فرهنگی و اقلیمی با یکدیگر دارای اشتراکات زیادی بوده‌اند. از این رو، هر دو کشور در امر تولید تریاک فعالیت گسترده و پرسودی داشتند و از این حیث به علت در دسترس بودن تریاک، خیل عظیمی از مردمان این دو کشور به علت قبیح نبودن مصرف تریاک؛ اقدام به مصرف این ماده می‌نمودند. لذا با این شرایط افغانستان نیز همانند ایران در خصوص این ماده مبادرت به تصویب قوانین متعددی نمود. لذا با در نظر گرفتن نظام‌نامه دولتی که در واقع همان قانون اساسی محسوب می‌شود و در نظر گرفتن قانون جزای ۱۳۵۵ ماهیت تمامی شقوق جرایم مواد مخدر که در خصوص آن قانون نویسی صورت گرفت به طور کامل تعزیری تبیین گردید و از شمول حدود خارج شد.^{۳۸}

باتوجه به سوابق تقنینی در حوزه جرایم مواد مخدر مشاهده می‌شود مجازات دقیق و کاملی تا سال ۱۳۵۵ تصویب نگردیده، اما در بطن قانون مذکور به تمامی اموری که مرتبط با بزه مواد مخدر می‌باشد، به‌عنوان جرم تعزیری توجه شده و جرم‌انگاری صورت گرفت.^{۳۹} نکته مهم این قانون، توجه قانونگذار به دیدگاه فقه حنفی در خصوص بزه مواد مخدر است؛ به‌گونه‌ای که فصل نوزدهم این قانون به استعمال مواد مخدر و مسکره پرداخته شده است که این امر دلالت بر تأکید نظر فقه حنفیه در منحصر کردن حد شرب خمر به مصرف خمر است و نه کلیه مسکرات. همان‌طور که مشخص گردید قانونگذار افغانستانی با تأسی از قوانین رومی ژرمنی به خصوص

۳۸. غلام حیدر علامه، «نقد و بررسی کود جزای افغانستان ۱۳۹۶»، کتاب سینا سال ۵(۱۳۹۷)، ۷۸.

۳۹. از قانون جزای ۱۳۵۵:

ماده سه صد و چهل و نهم: شخصی که مواد مخدره یا مسکره را استعمال نماید به حبس سه ماه الی شش ماه یا جزای نقدی سه هزار الی شش هزار افغانی یا به هر دو جزا محکوم می‌گردد، مگر اینکه در قانون طور دیگری حکم شده باشد. ماده سه صد و پنجاهم: شخصی که به جبر و اکراه شخصی دیگر را به استعمال مواد مخدره و یا مسکره وادار سازد، به حبس قصیری که از سه ماه کمتر نباشد یا جزایی که از سه هزار افغانی کمتر و از دوازده هزار افغانی بیشتر نباشد محکوم می‌گردد.

ماده سه صد و پنجاه و یکم: شخصی که محلی را برای استعمال مواد مخدره یا مسکره تخصیص دهد، حسب احوال به حبس متوسط یا قصیر محکوم می‌گردد. محکمه علاوه بر مجازات متذکره به ضبط ادوات و آلات و اثاثیه مربوطه به استعمال مواد مخدره نیز حکم می‌نماید.

ماده سه صد و پنجاه و دوم:

۱- شخصی که در راه عام، محل عام یا تفریح‌گاه عمومی در حالت سکر طوری دیده شود که عقل خود را از دست داده یا سبب اذیت دیگران گردد، به حبس قصیر که از سه ماه کمتر نباشد یا جزای نقدی که از سه هزار افغانی کمتر و از دوازده هزار افغانی بیشتر نباشد محکوم می‌گردد.

۲- اگر مرتکب جرم مندرج فقره فوق در خلال یک سال بعد از صدور حکم محکمه مکرراً مرتکب جرم مذکور گردد، به حبس قصیری که از شش ماه کمتر نباشد یا جزای نقدی که از شش هزار افغانی کمتر و از دوازده هزار افغانی بیشتر نباشد محکوم می‌گردد.

۳- اگر نزد محکمه ثابت گردد که مجرم متکرر معناد به استعمال مواد مخدره یا مسکره می‌باشد، می‌تواند مرتکب را در عوض جزای مندرج فقره (۲) این ماده تا مدت یک سال در یکی از روغتون‌های مربوطه بستر نماید.

۴- محکمه می‌تواند به اثر درخواست خارنوال و تصدیق روغتون مبنی بر صحت مرتکب قبل از انقضای مدت مندرج فقره (۳) این ماده او را رها نماید.»

قانون ایران که سهم مؤثری در شیوه قانون‌نویسی افغانستان دارد مبادرت به جرم‌انگاری مواد مخدر نموده است. همان‌طور که در سال ۱۳۵۵ قانونگذار ایرانی مبادرت به اتخاذ تدابیری برای کاهش مصرف مواد مخدر و درمان معتادان نموده است به‌گونه‌ای که قانونگذار افغانستانی هم حسب بندهای سوم و چهارم ماده ۳۵۲ قانون جزایی مصوب سال ۱۳۵۵ موجبات بستری شدن معتاد در کمپ را مد نظر قرار داده است.^{۴۰}

قانونگذار افغانستانی علاوه بر این موضوع، در خصوص اجبار نمودن دیگران به مصرف مواد مخدر نیز جرم‌انگاری نموده؛ به‌گونه‌ای که در خصوص فردی که دیگری را به مصرف مواد مخدر مجبور نماید مجازات تا سه ماه حبس در نظر گرفته است. برابر ماده ۳۵۱ قانون فوق‌الذکر در باب کاهش مصرف مواد مخدر، در خصوص ایجاد شیره‌کش‌خانه که انگیزه‌ای برای مصرف‌کنندگان مواد مخدر است، مجازات تعیین نموده است.

علی‌رغم تأکیدی که قانونگذار افغانستانی در باب مبارزه با استعمال مواد مخدر داشته است با این اوصاف از مجازات نمودن تولیدکنندگان مواد مخدر صنعتی که اثرات سوء بیشتری نسبت به مواد مخدر غیر صنعتی دارد، غفلت نموده و وفق ماده پانصد و چهاردهم قانون جزا ۱۳۵۵ در خصوص افعال تولید، فروش، عرضه جهت فروش و حمل و توزیع مواد مخدر صنعتی جرم‌انگاری نموده و به جهت اثرات سوء این مواد نسبت به مواد مخدر سنتی لذا جرایم ارتكابی حول این نوع از مواد مخدر را در حد جنایت دانسته است و حکم به حبس طویل که مشابه حبس ابد می‌باشد برای آن مقرر نموده است.

باتوجه به پیشرفت ایجاد شده در امر مواد مخدر، قانون فوق‌الذکر روز به روز کارایی خود را از دست داده لذا قانونگذار افغانستانی بر آن شد که اقدام به تصویب قانون جامع و مانعی در خصوص مواد مخدر نماید و از این‌رو در مورخ ۱۳۶۹/۱۲/۳ قانون مبارزه علیه مواد مخدر را به تصویب رساند. این قانون تمامی افعال قابل تصور در حوزه مواد مخدر را جرم تلقی و علاوه بر مواد مخدر سنتی، تمامی مواد مخدر صنعتی در این قانون مورد جرم‌انگاری قرار گرفتند. با این اقدام قوانین پراکنده سابق در حوزه مواد مخدر و به طور خاص تریاک و مشتقات آن منسوخ گردید. همچنین قانون جدید همانند قوانین سابق بر این قانون باعث شد، جرایم مواد مخدر داخل در تعزیرات قرار داده شود. قانون مذکور تا زمان سر کار آمدن حکومت طالبان در کشور افغانستان جاری بود ولی با آغاز حکومت طالبان بسیاری از قوانین مورد بازنگری قرار گرفت. باتوجه به اینکه حکمرانان طالبان به صورت افراطی احکام و عقاید خود را از اسلام استنباط و استخراج می‌نمودند، لذا در خصوص قوانین هم این دیدگاه را اعمال نمودند.^{۴۱}

علی‌رغم وجود دیدگاه‌های افراطی طالبان در احکام استخراج شده باتوجه به اینکه شاکله

۴۰. حیدر علامه، نقد و بررسی کود جزای افغانستان ۱۳۹۶، پیشین، ۶۵.

۴۱. حمیدالله غلامی، «قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان، مصادیق و مجازات آن در قوانین جزایی افغانستان»، فصلنامه

علمی - پژوهشی خزانوال، ۲۸ (۵۷): ۱۲۴-۱۳۰.

قانون اساسی که بیان داشته بود مجلس در خصوص صرفاً تعزیرات اقدام به قانون‌نویسی می‌نماید و این اصل توسط طالبان نقض نگردید و قوانین سابق از چهارچوب مستحکمی برخوردار بودند، آن قوانین با همان کیفیت توسط طالبان در کشور اسلامی افغانستان نافذ اعلام گردید. از این طریق قانون مبارزه علیه مواد مخدر مصوب ۱۳۶۹ در تاریخ ۱۳۷۹/۵/۱۷ توسط طالبان مورد پذیرش قرار گرفت. این امر همچنان ادامه داشت تا زمان سقوط حکومت طالبان و روی کار آمدن دولت انتقالی در افغانستان که قصد بازگرداندن قوانین تغییر یافته توسط طالبان، به حالت اولیه را داشت. این تصمیم موجب شد که قانون مبارزه علیه مواد مخدر در سال ۱۳۸۲ در زمان دولت انتقالی افغانستان به تصویب برسد. این قانون در واقع همان قانون سال ۱۳۶۹ بوده که باتوجه به تصویب فهرست مواد روان‌گردان در سازمان ملل، آن مواد هم مورد جرم‌انگاری قرار گرفت و از این حیث قانون مذکور و لیست پیوست آن، مورد اصلاح قرار گرفت. لازم به ذکر است که به موجب قانون مبارزه علیه مواد مخدر - که دربرگیرنده تمامی مواد مخدر صنعتی و سنتی و مشتقات آنها می‌باشد - و تمامی افعال مرتبط با این مواد اعم از زرع خشخاش و کوکنار و چرس؛ تولید، تهیه، واردات، صادرات، قاچاق مواد مخدر، عرضه و مصرف مواد مخدر به طور کامل ممنوع گردیده و جهت جلوگیری از فعالیت دهقان‌هایی که در امر کشت خشخاش فعالیت داشتند، اقداماتی مبنی بر تشویق آنها به زرع سایر گیاهان در نظر گرفته شد. این قانون موارد مجاز تولید خشخاش را منحصر به امور پزشکی نمود. به لحاظ اینکه دولت افغانستان به طور کامل کشت خشخاش را ممنوع نموده و باتوجه به نیاز صنعت داروسازی به مواد اولیه دارویی که از مشتقات خشخاش به دست می‌آید لذا در باب کشت خشخاش به صورت کنترل شده و زیر نظر دولت، مقرراتی را به تصویب رسانده است.

پس از خروج از حالت دولت انتقالی و استقرار دولت دائمی افغانستان و استفاده از نخبگان حقوق در این دولت، لذا قوانین افغانستان به تأسی از قوانین کشورهای همسایه و پیشرفت‌های بشری در عرصه علوم شیمیایی و الکترونیکی، مورد بازنگری قرار گرفت.^{۴۲} در این بازنگری ضمن پذیرش اصول کلی قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۸۲ در قانون مصوب سال ۱۳۸۴، اقدام به اصلاح و الحاق موادی در باب کشت خشخاش به صورت قانونی و واردات و صادرات این محصول به سایر کشورهایی که جهت تولید مواد دارویی به خشخاش نیاز دارند به تصویب رسید. در این قانون علاوه بر این به بیان آیین رسیدگی به جرایم مواد مخدر نموده و با تعیین دادستانی مواد مخدر به طور خاص، رسیدگی به این بزه جزء رسیدگی‌های خاص قضایی قرار گرفت و باتوجه به گذر زمان و گسترش فعالان مواد مخدر قانونگذار افغانستانی در سال ۱۳۸۹ باتوجه به مشابهت اثرات سایر مسکرات به جز خمر با مواد مخدر اقدام به تصویب قانون مبارزه علیه مسکرات و مواد مخدر و کنترل آن نمود.

۴۲. غلام حیدر علامه، «نقد بر قانون جزای افغانستان»، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات حقوقی ۷(۲) (۱۳۸۶)، ۹۵.

این قانون در قسمت مواد مخدر واقع همان قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب سال ۱۳۸۴ بوده است و هیچ نوآوری جدیدی ندارد و فقط موضوع مسکرات به آن الحاق شده است. قانون مذکور تولید، واردات، صادرات، خرید و فروش و استعمال آن اقدام به جرم‌انگاری نموده است و در باب استعمال هم به جهت حدی بودن بزه، مجازات حدی ۸۰ تازیانه را برای این بزه تعیین نموده است و با تصویب این قانون سایر قوانین ملغی گردیده علی‌رغم بیان مسکرات در کنار مواد مخدر، ماهیت بزه مواد مخدر همچنان در قالب تعزیری ابقا گردید.

در سال ۱۳۹۶ قانونگذار افغانستانی با تدوین قانون جزای جدید خود که حاصل مطالعات چندین ساله خود در امر قانونگذاری می‌باشد، اقدام به تصویب قانون جامع و کاملی در امور جزایی نمود که تمام مقررات جزایی قوانین پراکنده در نظام قانون‌نویسی افغانستان را دربرمی‌گیرد و از این طریق با تصویب این قانون، حقوق دانانی که خواستار مطالعه حقوق جزای افغانستان هستند را از بررسی‌های گسترده در کتب قانونی، خلاص نمود.

قانونگذار افغانستانی با قید مقررات جزایی مربوط به مواد مخدر در فصل پنجم قانون جزا مصوب ۱۳۹۶ تحت عنوان قاچاق مواد مخدر که دربرگیرنده مواد ۲۹۹ الی ۳۲۲ می‌باشد تمام امور جزایی مرتبط با مواد مخدر را بیان نموده است. مقررات مصوب در این مواد درواقع همان مقررات جزایی مندرج در قانون مبارزه با مواد مخدر و مسکرات سال ۱۳۸۹ می‌باشد که باتوجه‌به در نظر گرفتن قوانین ماهوی کشور افغانستان در خصوص مواد مخدر مشخص می‌گردد که این کشور باتوجه‌به پیشرفت‌های صورت گرفته در امر مواد مخدر قوانین ماهوی خود را همواره به‌روز نموده. قانونگذار افغانستانی از اصل کلی پذیرفته شده در خصوص جرایم تعزیری در هیچ دوره‌ای از قانون‌نویسی عدول ننموده و اقدام به تغییر ماهیت این جرایم باتوجه‌به مقتضیات جامعه از تعزیر به حد نکرده است. می‌توان گفت قانونگذار بزه مواد مخدر را در هر میزان و در هر حالت و با هر کیفیتی جزء جرایم تعزیری قرار داده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با در نظر گرفتن قوانین دو کشور و تطبیق آن دو با هم مشخص گردید که ماهیت بزه مواد مخدر در حقوق ایران به صورت واحد تعیین نشده است. قانونگذار ایرانی باتوجه‌به تقسیم‌بندی کلاسیک جرایم، مواد مخدر را باتوجه‌به نوع و میزان مواد مخدر در داخل یکی از انواع جرایم، جنایت، جنحه و خلاف قرار داده بود و باتوجه‌به حدوث انقلاب اسلامی و تغییر مبنای قانونگذاری ماهیت جرایم در قانون جزا دچار تغییرات گسترده شد و باتوجه‌به اینکه قانونگذار با در نظر گرفتن میزان مواد مخدر مکشوفه از متهم برای فعل ارتكابی مجازات تعیین می‌نماید. از این‌رو به موجب قانون مجازات اسلامی سابق کلیه جرایم مواد مخدر در تقسیم‌بندی مجازات بازدارنده قرار گرفتند. با تغییر قانون و حذف مجازات بازدارنده از تقسیم‌بندی جرایم، لذا ماهیت جرایم مواد مخدر دچار انقلاب گردید به‌گونه‌ای که جرایم مواد مخدر با اوزان پایین در زمره جرایم تعزیری غیرمنصوص شرعی قرار گرفتند و جرایمی که قبل از اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر دارای مجازات اعدام یا حبس ابد

بودند، باتوجه‌به تغییر مجازات این جرایم به اعدام و حبس تعزیری درجه یک تبدیل شد. از این رو آن قسم از جرایم مواد مخدر که دارای مجازات اعدام هستند در حکم جرایم حدی تعریف شدند و قانونگذار با تعریف این جرایم در حکم بزه افساد فی الارض به این جرایم ماهیت حدی اعطا نمود. با این اوصاف می‌توان ادعا کرد قانونگذار ایرانی برای جرایم مواد مخدر ماهیت دوگانه تعزیری و حدی تعریف نموده است؛ در حالی که قانونگذار افغانستانی در زمان تصویب قانون اساسی، مسیر قانون‌نویسی در امور کیفری را مشخص نمود. از آنجا که قانونگذار افغانستانی صرفاً قادر خواهد بود که در خصوص جرایم تعزیری قانون‌نویسی نماید و جرایم مواد مخدر هم از این امر مستثنا نیست از این رو از ابتدای شروع قانون‌نویسی در افغانستان، جرایم مواد مخدر همواره در زمره جرایم تعزیری تعریف گردید و از آن هم عدول نشده است. لذا باتوجه‌به امور مذکور در خصوص نحوه اجرای احکام محکومان و یا حتی رسیدگی به جرایم متهمان ایرانی و افغانستانی که در کشورهای غیرمتبوع خود مرتکب جرایم می‌شوند مشکلاتی از حیث رسیدگی و اجرای مجازات ایجاد می‌شود.

با عنایت به مباحث فوق که دلالت بر تفاوت ماهیت این جرایم در دو کشور دارد پیشنهادهای ذیل مطرح می‌شود:

- ۱) در ابتدا ماهیت جرایم مواد مخدر توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام به طور مطلق و دقیق تعیین گردد سپس بر اساس آن مجازاتی درخور و شایسته آن فعل تعیین شود.
- ۲) در صورتی که تبیین ماهیت تعزیری مطلق در جرایم مواد مخدر و حذف احکام حدی از این بزه مورد پذیرش مجمع تشخیص مصلحت نظام قرار نگیرد و دیدگاه دوگانه همچنان در خصوص آن جاری باشد با در نظر گرفتن ممنوعیت اعمال مرور زمان در جرایم مخدر از حالت مطلق به حالت نسبی و الگو گرفتن از این معیار می‌توان، در خصوص آن شق از جرایم مواد مخدر که در حکم بزه حدی افساد فی الارض می‌باشد، این ممنوعیت را همچنان جاری و ساری دانست ولی در خصوص سایر شقوق این بزه که داخل در جرایم تعزیری غیرمنصوص شرعی می‌باشد و بر اساس میزان مواد مکشوفه، مجازات آنها تعیین می‌گردد؛ به نسبت مواد مکشوفه، داخل در مقررات مرور زمان قرار گیرد تا در عین جامع بودن و تأمین غرض قانونگذار؛ حقوق حقه متهمان به آنها بازگردانده شود و این امر سبب شود تا از وارد شدن انتقادات حقوق بشری به نظام حقوقی ایران توسط مجامع بین‌المللی جلوگیری شود و تمایل متهمان و محکومان ایرانی که در کشور افغانستان مرتکب جرایم شده‌اند در باب انتقال به ایران تقویت شود.

فهرست منابع

کتابها و مقالات

- اسمعیل پورعسکر، ندا. «بررسی و نگرشی از جایگاه مواد مخدر از منظر قرآن و اسلام». مقاله ارائه شده در دومین همایش بین المللی علوم مدیریتی، تربیتی، اجتماعی و روانشناسی، تهران، ۱۳۹۸،
<https://civilica.com/doc/1018602>
- اونا او، راج نیا؛ ماکس ریتینگ، اسکات اسکایفر، آنا استفیس و ایلی شوگرمن؛ مبادی حقوق جزای افغانستان. ویرایش دوم. استنفورد: انتشارات دانشکده حقوق دانشگاه استنفورد (دانشگاه آمریکایی افغانستان)، ۲۰۱۶.
- آقابابی، اسماعیل. «دیدگاه شرع و قانون در برخورد با جرایم مرتبط با مواد مخدر»، رواق اندیشه ۴۳، (۱۳۸۴): ۳۳-۴۹.
- حبیبی تبار، جواد و ضامن علی حبیبی. «مبانی فقهی مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر»، فقه سال ۲۱ (۱۳۹۳): ۳۲-۹۳.
- خداخواه، نسیم، بررسی فقهی حقوقی مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر، مجله پژوهش و مطالعات علوم انسانی، سال اول، شماره ۶ دی ماه (۱۳۹۸).
- رحم دل، منصور. حقوق کیفری مواد مخدر. ویرایش اول. تهران: انتشارات سها دانش، ۱۳۸۳.
- سلیمی، فرزین و رضا محمودآبادی. «بررسی ماهیت مجازات اعدام در جرم قاچاق مواد مخدر در ایران». مقاله ارائه شده در کنگره بین المللی جامع حقوق ایران، تهران، ۱۳۹۵.
<https://civilica.com/doc/634040>.
- شریعتی سبزواری، محمداقبر. «نگرشی بر احکام اسلام و مواد مخدر»، مجله معارف اسلامی ۶۵ (۱۳۸۵): ۷۲-۹۰.
- صالحی، شعله. «تاریخچه مصرف تریاک در ایران». فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد ۳ (۱۳۹۳): ۴۹-۶۴.
- صدریان، زهرا. «مواد مخدر از منظر قانون و شرع اسلام»، مقاله ارائه شده در همایش ملی پیشگیری از اعتیاد، شاهین شهر و میمه، ۱۳۹۵،
<https://civilica.com/doc/624312>.
- صلح چی، محمدعلی و شهریار نصیری. «مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر در نظام حقوقی ایران بر اساس موازین حقوق بین الملل بشر؛ حذف یا ابقاء»، مجله حقوقی بین المللی ۵۹ (۱۳۹۷): ۱۴۳-۱۷۰.
- عادل، ساریخانی و محمدهادی توکل پرور، «مفهوم شناسی «تعزیرات منصوص شرعی» با تاکید بر نظرهای شورای نگهبان»، فصلنامه دانش حقوق عمومی ۱۴ (۱۳۹۵): ۹۵-۱۱۵.
- عرفانی، ابراهیم و نادر مصطفایی. «تعامل رسانه‌ها با سیاست کیفری ایران در قبال جرایم مواد مخدر». فصلنامه علمی-حقوقی قانون یار. ۲ (۸) (۱۳۹۷): ۱۳۵-۱۷۴.
- غلام حیدر، علامه. «آموزه‌های جرم‌شناسی در کود جزا». مجله علمی پژوهشی سارانوال، لوی سارانوالی ۲۷ (۵۲) (۱۳۹۷): ۱-۱۹.
- غلام حیدر، علامه. «نقد بر قانون جزای افغانستان». فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات حقوقی. ۷ (۲) (۱۳۸۶): ۹۱-۱۲۰.
- غلام حیدر، علامه. «نقد و بررسی کود جزای افغانستان ۱۳۹۶». کتاب سینا ۵ (۵) (۱۳۹۷): ۱۱۵-۱۳۲.
- غلامی، حمیدالله. «قاچاق مواد مخدر و روان گردان، مصادیق و مجازات آن در قوانین جزایی افغانستان». فصلنامه علمی - پژوهشی خارانوال ۲۸ (۵۷): ۵۷-۱۴۷.
- کونانی، محمدرضا و میثم قلائی. «حرمت حمل مواد مخدر براساس مبانی فقهی». فصلنامه علمی دانش

انتظامی لرستان ۳۲ (۱۳۹۹): ۱۵۲-۱۷۷.

- لطفی، اسدالله. *میانی شرح المعه (الروضه البهیه فی شرح المعه الدمشقیه شهید ثانی)*. تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۸۷.

- مظاهری‌پور، ته‌مینه و مهران جعفری. «بررسی احکام فقهی مواد مخدر از نظر علمای معاصر مذاهب خمسسه». مقاله منتشر شده در اولین همایش ملی یافته‌های نوین در علوم انسانی و امنیت اجتماعی، تهران، ۱۳۹۵، <https://civilica.com/doc/669833>.

- نوایی، عبدالحسین. «ماجرای‌های منع تریاک». *گنجینه اسناد* (۱) ۱۳۷۰: ۱۶-۳۵.
تارنماها

- «موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران»، تاریخ آخرین ویرایش ۱۳۹۸/۰۹/۰۷؛ تاریخ دسترسی ۱۳۹۹/۰۶/۰۶، <http://www.iichs.ir/s/8370>

- حمید غلامی، «یادداشت حقوقی»، تاریخ آخرین ویرایش ۱۳۹۰/۰۳/۰۴، تاریخ دسترسی ۱۳۹۹/۰۶/۰۱، <http://hamidgholamilawyer.blogfa.com/post/127>

قوانین ایران

- قانون تحدید تریاک مصوب ۱۳۸۹/۱۲/۲۳

- قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴

- قانون انحصار دولتی تریاک مصوب در ۲۶ تیر ۱۳۰۷

- قانون مجازات مرتکبین قاچاق تریاک مصوب ۱۶ مرداد ۱۳۰۷

- قانون اصلاح قانون انحصار دولتی تریاک در سال ۱۳۱۱

- قانون تخفیف باندرول تریاک مصوب ۱۳۱۰/۲/۳۰

- قانون طرز جلوگیری از قاچاق تریاک مصوب ۱۳۰۸/۹/۳

- قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲/۱۲/۲۹

- نظام‌نامه هیئت وزیران مبنی بر تجدید ساخت و توزیع ادویه مخدر مصوب ۱۳۱۳/۴/۲۵

- قانون منع کشت خشخاش و استعمال تریاک مصوب ۱۳۳۴/۰۸/۱۷

- قانون الحاق دولت ایران به پروتکل تحدید و تنظیم کشت خشخاش و تولید و تجارت بین المللی و تجارت عمده مصرف تریاک مصوب ۱۳۳۶/۸/۱۴

- قانون مربوط به منع کشت خشخاش و استعمال مواد افیونی مصوب ۱۳۳۸/۰۲/۱۹

- قانون اجازه کشت محدود خشخاش و صدور تریاک مصوب ۱۳۴۷/۱۲/۱۳

- قانون تشدید مجازات مرتکبین اصلی جرایم مندرج در قانون کشت خشخاش مصوب ۱۳۴۸/۳/۳۱

- قانون مربوط به مواد روان گردان (پسیکوتروپ) مصوب ۱۳۵۴/۰۲/۰۸

- قانون آزادی متهمان و محکومین به مواد مخدر به مناسبت سالگرد ۱۵ خرداد مصوب ۵۹/۲/۲۰

- قانون تشدید مجازات مرتکبین جرائم مواد مخدر و اقدامات تأمینی و درمانی به منظور مداوا و اشتغال به کار معتادین مصوب ۵۹/۳/۱۹

- قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۶۷

- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰

- قانون آیین دادرسی کیفری دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸

- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

- قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ اجرایی ۱۳۹۴

- قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶/۷/۲۶

قوانین افغانستان

- نظام‌نامه جزای عمومی مصوب اول اسد سنه ۱۳۰۰ شمسی (۱۳۰۰/۵/۱)
- نظام‌نامه جزای عمومی مصوب ۱۷ میزان سنه ۱۳۰۲ شمسی (۱۳۰۲/۷/۱۷)
- نظام‌نامه جزای عمومی مصوب ۱۵ حمل سنه ۱۳۰۷ شمسی (۱۳۰۷/۱/۱۵)
- نظام‌نامه توقیف خانه‌ها و محبوس‌خانه‌ها مصوب ۱۳ میزان ۱۳۰۲ (۱۳۰۲/۰۷/۱۳)
- نظام‌نامه توقیف خانه‌ها و محبوس‌خانه‌ها مصوب ۱۳ میزان ۱۳۰۵ (۱۳۰۵/۰۷/۱۳)
- نظام‌نامه اخذ رسوم گمرک مصوب ۱۵ جدی سنه ۱۳۰۹ (۱۳۰۹/۱۰/۱۵)
- اصول‌نامه تریاک مصوب ۹ برج اسد ۱۳۳۵ شمسی (۱۳۳۵/۰۶/۰۹)
- اصول‌نامه منع زرع، تجارت، خرید و فروش، ورود و صدور و استعمال تریاک در افغانستان مصوب ۲ برج قوس ۱۳۳۶ (۱۳۳۶/۱۰/۰۲)
- اصول‌نامه جزای عسگری افغانستان مصوب ۱۳۳۹/۴/۳
- اساسنامه اتحادیه پستی جهانی در تاریخ ۴۹/۹/۱۵
- قانون گمرکات مصوب ۵۲/۹/۲۸
- قانون انسداد قاچاق مصوب ۲۲ دلو ۱۳۴۸ (۱۳۴۸/۱۰/۲۲)
- قانون جزا افغانستان مصوب سال ۱۳۵۵
- قانون مبارزه علیه مواد مخدر مصوب ۱۳۶۹/۱۲/۳
- قانون مبارزه علیه مواد مخدر مصوب ۱۳۶۹ پذیرفته شده توسط طالبان در تاریخ ۱۷/۵/۱۳۷۹
- قانون مبارزه علیه مواد مخدر مصوب ۱۳۸۲
- قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۸۴
- قانون مبارزه علیه مسکرات و مواد مخدر و کنترل آن مصوب ۱۳۸۹
- قانون جزا افغانستان مصوب سال ۱۳۹۶
- نظریه مشورتی
- نظریه مشورتی ۱۱۷۱/۷ مورخ ۱۳۷۵/۳/۲ اداره حقوقی قوه قضاییه